

УДК 94:327.5+339.924(479)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-16-6>

Ткаченко І.В.

<https://orcid.org/0000-0002-8276-3778>

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ДЕРЖАВАХ ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ І ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ НА ЇХ ПЕРЕБІГ У ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ЧАС

Дослідження стосується розгляду ключових аспектів інтеграційних процесів, що відбуваються у державах Південного Кавказу після розпаду СРСР, насамперед воєнних конфліктів, які стали наслідком незбалансованої етнічної політики колишньої метрополії. І власне вони значною мірою обумовлюють перебіг і напрями інтеграції Азербайджану, Вірменії та Грузії. Методологія роботи полягає у застосуванні порівняльно-історичного та проблемно-пошукового методу дослідження у поєднанні з критичним аналізом досліджень, які стосуються перебігу пострадянської трансформації Південного Кавказу. Наукова новизна дослідження полягає у розширенні наукового розуміння особливостей існування нових незалежних держав Південного Кавказу, визначення міри впливу воєнних конфліктів на інтеграційні перспективи країн регіону. Аналіз досліджень, публікацій у ЗМІ, виступів та заяв лідерів держав дозволяє визначити, яким чином конфлікт за Нагірний Карабах, російсько-грузинські протистояння в Абхазії та Південній Осетії позначаються на зовнішньополітичному курсі та пошуку союзників для їх вирішення.

Встановлено, що перебіг інтеграційних процесів на Південному Кавказі й досі перебуває під впливом і серйозним тиском з боку Російської Федерації, яка активно перешкоджає інтеграційним намірам країн регіону. Пошук власного місця у нових реаліях доби незалежності став причиною такого явища, як багатовекторність зовнішньої політики. Разом з тим очевидно, що внаслідок воєнних конфліктів вектор інтеграції Грузії направлений на вступ держави до НАТО як гаранта безпеки від неоімперської агресії Росії. Вірменія як агресор в карабаському конфлікті обрала проросійський вектор інтеграції, а Азербайджан зосередився на альянсі з Туреччиною.

Ключові слова: *розпад СРСР, Європейський Союз, НАТО, воєнні конфлікти, війна за Карабах, інтеграційні процеси на Південному Кавказі.*

Дезінтеграція Радянського Союзу стала глобальною катастрофою для усіх прихильників російського імперіалізму. Разом з тим для більшості 15 нових незалежних держав, які постали на уламках Радянської імперії, це був шанс на побудову власної незалежної держави. Подібно до інших держав-членів СРСР Азербайджан, Вірменія і Грузія отримали незалежність мирним шляхом внаслідок припинення існування метрополії. На жаль, керівництво СРСР у рамках території держави приділяло недостатню увагу етнічним протиріччям між націями, які населяли її територію.

Зрозуміло, що етнічна політика радянської влади не передбачала розпаду Радянського Союзу, а відтак саме вона та її наслідки стали вагомими причинами конфлікту між новими незалежними державами. Каменем розбрату для Вірменії та Азербайджану став Нагірний Карабах, включений радянською

владою до складу Азербайджанської РСР у 1923 р. Населений переважно вірменами, цей регіон був оточений з усіх сторін територіями з переважним проживанням азербайджанського населення. Включення до складу Грузинської РСР Абхазії та Південної Осетії на правах автономних територій не мало принципового значення у умовах єдиної держави, але призвело до конфліктів у період занепаду Радянського Союзу і часів незалежного існування.

Власне питання розвитку і пострадянського транзиту нових незалежних держав Південного Кавказу викликає серйозний інтерес науковців і аналітиків, які досліджують трансформаційні процеси і вплив інтеграційних проектів, які просуваються світовими лідерами на зміни в суспільстві і економіці Азербайджану, Вірменії та Грузії. Конфлікти в Нагірному Карабасі, Придністров'ї, Абхазії, російсько-грузинська війна 2008 року, окупація Криму і війна на Донбасі в 2014 році засвідчують не лише посилення цивілізаційних конфліктів, інспірованих колишньою метрополією (РФ) на території пострадянських держав, але й піднімають проблему ступеня впливу глобальних лідерів на інтеграційні процеси в країнах Південного Кавказу, а також залежності інтеграційних векторів Азербайджану, Вірменії та Грузії від перебігу воєнних конфліктів, у яких вони беруть безпосередню участь.

Серед праць учених з цієї проблематики слід згадати праці А. Богатурова [1], С. Гвоздкова [2], Ю. Гончар [3], вагомий внесок у дослідження постбіполярної системи зробив американський дослідник З. Бжезінський [4], який запропонував власне бачення моделей сучасного світоустрою і інтересів ключових геополітичних гравців у нових перспективних регіонах. Реалізації зовнішньополітичних інтересів США у постбіполярному світі в цілому і на пострадянському просторі зокрема присвячена монографія І. Дудко [5]. Праці таких дослідників і експертів, як М. Демуріна [6], В. Журавльова [7], К. Затуліна [8], Н. Лапіна [9], О. Романюка [10] та ін. засвідчують перебіг посткомуністичних трансформацій і потенціал інтеграційних проектів, які можуть бути привабливими для усіх пострадянських держав у цілому і країн Південного Кавказу зокрема. З огляду на воєнний конфлікт у Карабасі інтерес представляє праця Р. Мехтієва «Горіс-2010: Театр абсурду» [11], у якій подано ідеологічні засади карабаської війни з позиції азербайджанської сторони. Слід зазначити, що російські дослідники через зрозумілі причини активно просувають у своїх дослідженнях тематику євразійської інтеграції, яка у їх інтерпретації виглядає як фактично неоколоніалізм на засадах домінації Російської Федерації над тимчасово втраченими внаслідок розпаду СРСР територіями. Так, євразійська інтеграція для пострадянського простору розглядається як закономірний, обумовлений географічними, історичними, економічними та геополітичними факторами процес об'єднання колишніх республік СРСР у міждержавний союз [12, с. 165]. Намагання утримати пострадянський простір у сфері свого впливу і не допустити проникнення у нього інших інтеграційних проектів є основним завданням сучасної російської

геополітики. Не є виключенням і регіон Південного Кавказу, усі країни якого є сторонами воєнних конфліктів, що безпосередньо чи опосередковано відбуваються за участі Російської Федерації.

Зважаючи на наявність досить значної кількості праць, можна стверджувати, що тема інтеграційних процесів на Південному Кавказі є предметом стійкого інтересу дослідників та експертів-міжнародників як у країнах регіону, так і на пострадянському просторі. Особливо актуальною для пострадянських країн вона постає на фоні анексії Криму і розв'язання Росією конфлікту на сході України. Досвід другої війни в Нагірному Карабасі засвідчує, що численні заморожені конфлікти, на пострадянському просторі, які нерідко стають на перешкоді інтеграційним проектам, можуть бути вирішеними за умови активної зовнішньої політики і залучення до їх розв'язання регіональних і глобальних партнерів.

Розпад СРСР став серйозним викликом для республік, які входили до його складу. На відміну від країн Балтії, у складі яких були відсутні автономні регіони, не говорячи про спірні території, нові незалежні держави Південного Кавказу одразу опинилися перед необхідністю збереження власного суверенітету у межах кордонів союзних республік. Нові реалії, а власне отримана незалежність і самостійне існування без огляду на центр у Москві поставили перед державами регіону питання щодо необхідності здійснення самостійної зовнішньої політики, а також необхідність інтеграції у нові для них наддержавні структури та союзи.

В силу свого географічного положення Південний Кавказ не міг не стати об'єктом інтересів нових для цієї території геополітичних суб'єктів – ЄС, США, Туреччини, Китаю тощо. Російська Федерація як правонаступник СРСР також не планувала і не планує втратити свій вплив у регіоні.

Внаслідок розпаду СРСР і проголошення незалежності Азербайджану, Вірменії та Грузії соціально-економічна і політична ситуація у них була дестабілізована, про що свідчать актуальні й досі проблеми, пов'язані зі становленням державності і національної ідентифікації. Військові конфлікти, у які виявилися втягнуті держави Південного Кавказу на початку 1990-х рр., знайшли своє вираження у вірмено-азербайджанській війні за Нагірний Карабах, а також у збройному грузино-абхазькому і грузино-осетинському протистоянні. Інспіровані провальною етнічною політикою часів СРСР, ці конфлікти й досі позначаються не лише на відносинах між їх учасниками, але й визначають їх інтеграційні прагнення.

На початку 90-х рр. ХХ ст. головним вектором політичної інтеграції певний час була взаємодія більшості колишніх республік у складі Співдружності Незалежних Держав. СНД слід розглядати як перехідну модель цивілізованого розпаду Радянського Союзу, існування якої було невизначеним і виглядало лише як тимчасовий міжнародний союз. Лідерська позиція Росії, як і її політика, були фактором, який визначав недієздатність такого утворення,

зважаючи на агресивність і експансіонізм РФ, проявлені під час конфліктів в Абхазії, Придністров'ї та Нагірному Карабасі.

Російські дослідники цілком слушно зазначають, що інтеграційні процеси на пострадянському просторі мають суперечливий характер. З одного боку розвитку інтеграційних процесів сприяли певні загальні фактори (спільна історія, спільний геополітичний стан, спільна економіка і культура, а також наявність спільних кордонів та загроз), з іншого – національні еліти держав, що утворилися на пострадянському просторі, практично одразу почали пошук нових варіантів політичного розвитку, відбувалася й переорієнтація або на Європу та США, або на Китай та Туреччину [12, с. 164].

Не винятком стали і Азербайджан, Вірменія та Грузія. Торуючи в руслі нових геополітичних реалій, які склалися у світі внаслідок деструкції «імперії зла», країни Південного Кавказу поступово налагоджували співробітництво з ООН, ОБСЄ, Радою Європи, НАТО і ЄС. Намагання Грузії і Азербайджану зблизитися з НАТО, яка активно розширялася на схід і активізація регіональної політики Туреччини так само, як і деструктивна політика Російської Федерації, спрямована на недопущення проникнення західних інтеграційних проектів на територію так званої «історичної Росії», обумовили направленість інтеграційних процесів у зовнішній політиці Азербайджану, Грузії і, як не дивно, Вірменії.

Ключовою особливістю інтеграційних проектів держав Південного Кавказу є вплив на неї агресивної зовнішньої політики Росії, яка вважала і вважає себе одним із головних цивілізаційних центрів світу, а територію колишньої Російської імперії – неодмінно належною до «руських» земель і зони виключних російських інтересів. Жертвою етнічних конфліктів, які виникли внаслідок імперської етнічної політики Російської/Радянської імперії стали усі три держави регіону. Грузія отримала військовий конфлікт в Абхазії, а згодом – у Південній Осетії. Вірменія і Азербайджан є історичними ворогами завдяки військовому конфлікту в Нагірному Карабасі. Протистояння, які тривають понад 30 років, протидіють не лише інтеграційним альтернативам Азербайджану, Вірменії та Грузії, але й є інструментом, за допомогою якого Росія намагається тримати їх у сфері свого домінантного впливу.

Слід підкреслити, що власне Росія ніколи не виступала у якості безпосереднього агресора у конфліктах на Південному Кавказі. Навіть у подіях короткої війни 2008 р. вона лише «примушувала до миру» Грузію, яка фактично втратила Південну Осетію і мала ненульову вірогідність повної втрати суверенітету. Цей конфлікт став інструментом, який мав загальмувати процеси євро і євроатлантичної інтеграції Грузії та не допустити її вступу до НАТО.

Принципи непорушності кордонів, закріплені п. 4 ст. 2 Статуту ООН щодо заборони використовувати силу або загрозу силою «як проти територіальної недоторканості чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким

іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» [13] та положення Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., де «територія держави не повинна бути об'єктом військової окупації, що є результатом застосування сили в порушення положень Статуту. Територія держави не повинна бути об'єктом набуття іншою державою в результаті погрози силою або її застосування. Жодні територіальні придбання, що є результатом погрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними [14] цілком очевидно визначають Грузію жертвою зовнішньої агресії. Відтак цілком очевидним є направленість її інтеграційного вектору на євроатлантичну інтеграцію.

Грузія, яка стала жертвою російської агресії в 2008 р., також першою з країн регіону підписала Угоду про асоціацію з ЄС 27 червня 2014 р. Зважаючи на характер російсько-грузинських взаємин, слід зазначити, що попри наявність проросійського лобі в країні, загальний вектор її інтеграційних прагнень направлений в сторону Брюсселю. І це стосується не лише ЄС, а й намагання Грузії увійти до блоку НАТО. В умовах фактичної окупації Росією Абхазії і Південної Осетії Північноатлантичний альянс виглядає єдиним способом убезпечити себе від подальших неокolonіальних зазіхань РФ на державний суверенітет.

Співпраця Грузії з НАТО після 2008 р. активно розвивається. Завдяки регулярній участі в підготовці та проведенні навчань «Партнерство заради миру» Грузія змогла активно сприяти євроатлантичній безпеці шляхом підтримки операцій під проводом Альянсу. Про серйозність намірів Тбілісі говорить не лише той факт, що у вересні 2008 р. вона розірвала дипломатичні стосунки з Росією через визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії, але й те, що вона не лише декларує намір вступити до НАТО, а й провела 5 січня 2008 р. референдум з цього питання (77% – за) [15, с. 187-188].

Факти активної участі Грузії у інтеграційних контактах з ЄС та НАТО зовсім не означають, що ця держава не намагається диверсифікувати свої зовнішні взаємини. У листопаді 2017 р. парламент Грузії ратифікував Угоду про вільну торгівлю з Китаєм. На Південному Кавказі це перший випадок підписання такого роду документу з Пекіном. Перемовини з Китаєм тривали понад півтора року; причина посиленого інтересу до угоди лежить на поверхні – Тбілісі розраховує на інвестиції і розширення торгівельних зв'язків, що особливо важливо на фоні певного спаду, який намітився у торгівлі з ЄС [16].

Азербайджан та Вірменія також є учасниками безпосереднього воєнного конфлікту за Нагірний Карабах, який з 1923 р. – невід'ємна частина Азербайджану, хоча і з широкими правами автономії. Не беручи до уваги попередній історичний етап розвитку державності обох націй слід зважати передусім на міжнародне право і згадані вище принципи. Жодні апеляції до «права націй на самовизначення» чи «історичність» претензій на суверенну частину території іншої держави не можуть бути визнані законними.

Зважаючи на результати першої війни за Карабах на початку 90-х рр. ХХ ст., коли Вірменія не лише захопила Нагорний Карабах, але й окупувала прилеглі території Азербайджану, вона підтримала (і у неї не було альтернативи) підходи РФ до питань зовнішньої політики та безпеки Південного Кавказу. Насаджування войовничого етнічного сепаратизму (наприклад, в Абхазії та Південній Осетії), байдуже ставлення до порушення територіальної цілісності держав і тому подібні інструменти фактично кинули Вірменію в «братерські обійми» Росії і обумовили безпосередню участь у інтеграційних проектах під егідою Російської Федерації.

Для Азербайджану після поразки у першій Карабаській війні, втрати до 20% території і де-факто незалежності Нагірного Карабаху постало питання відновлення територіальної цілісності держави, що своєю чергою зумовило ті способи інтеграції, економічної, політичної і військової, які могли би сприяти вирішенню такого серйозного питання.

Припинення вогню і «заморожування» конфлікту зафіксували нову конфігурацію держав Південного Кавказу. Разом з тим було очевидним, що Азербайджан, попри складну економічну ситуацію і важку поразку у війні, не визнає наслідки війни і намагається повернути власну територію. Згідно міжнародного права його позиція була набагато ґрунтовнішою, ніж у ворога – помилковим, але на той момент виправданим рішенням для Вірменії стала окупація так званого «поясу безпеки», територія якого не мала жодного відношення до Нагірного Карабаху. А, отже, саме Вірменія була беззаперечним агресором, а Азербайджан – його жертвою.

Короткий конфлікт 2016 р. наочно продемонстрував можливість силового повернення Нагірному Карабасі за умови невтручання Російської Федерації як союзника Вірменії по ОДКБ. Істотне значення мало й те, що Азербайджан набагато вигідніший партнер для російської держави, насамперед у сенсі передбачуваності і політичної стабільності. Особливо помітними протиріччя між Вірменією та РФ стали після приходу до влади у 2018 р. Нікола Пашиняна внаслідок подібних до Революції гідності в Україні подій, що викликало відверто негативну реакцію президента РФ В. Путіна. Негативним для Вірменії було й те, що не зважаючи на союзні відносини з Росією, вона ратифікувала Угоду про партнерство з ЄС на саміті Східного партнерства у листопаді 2017 року [17].

Важливою характерною рисою інтеграційних процесів на Південному Кавказі є притаманна країнам пострадянського простору «багатовекторність» – загрозовий для національної ідентичності нових держав досвід комуністичного минулого та нерідко неадекватна і агресивна політика колишньої метрополії змушували країни регіону до пошуку партнерів, які не становитимуть загрозу їх державному суверенітету. Економічне співробітництво з РФ, а нерідко і повна залежність від неї, як у випадку з

Вірменією, не стало беззаперечним аргументом на користь політичних інтеграційних проєктів під егідою Росії.

Навіть для Вірменії, яка практично у всьому залежить від Російської Федерації як у військовому, так і економічному плані, пошук альтернативних партнерів був обумовлений не лише багатовекторністю політики, але і життєвою необхідністю, адже Російська держава одночасно підтримувала обидві сторони карабаського конфлікту, а не лише свого номінального союзника.

Таким чином, серед держав Південного Кавказу не було таких, які робили ставку виключно на один єдиний геополітичний проєкт. Держави регіону одночасно розвивали взаємини і з колишньою метрополією (навіть Грузія), і з європейськими та євроатлантичними структурами, а також з Китаєм та Туреччиною, яка взагалі стала ключовим союзником і партнером Азербайджану в питанні проведення успішної кампанії осені 2020 року в Нагірному Карабасі.

Щоправда, багатовекторність Вірменії в підсумку вилізла боком, що засвідчила воєнна поразка восени 2020 р. Задовго до цього стало зрозуміло, що широкомасштабні поставки наступальної російської зброї в Азербайджан не лише змушуватимуть вірменські еліти обережно ставитися до союзницьких зобов'язань по відношенню до стратегічного північного партнера, але і мати вмотивовані сумніви стосовно намірів Росії допомогти Вірменії утримати Нагірний Карабах. Намагання вибудувувати партнерські стосунки з ЄС та США засвідчують, що Вірменія готова брати участь в інтеграційних проєктах, які дозволять їй хоч якось убезпечити себе від прямої агресії, в першу чергу зі сторони Азербайджана. Друга карабаська війна восени 2020 року і поразка у ній Вірменії при майже повному невтручанні у її перебіг Росії продемонструвала хиткість позицій Вірменії і сумнівні переваги від союзу з путінською державою, яка не захистила союзника по ОДКБ від азербайджансько-турецького альянсу і лише спостерігала за успіхами азербайджанської армії, втрутившись у конфлікт лише за мить до повного розгрому вірменської армії.

Для Азербайджану інтеграція із структурами, які асоціюються із США (наприклад, блок держав НАТО, до якого входить союзник Азербайджану по успішній військовій кампанії осені 2020 р. в Нагорному Карабаху Туреччина) є одним із найбільш бажаних результатів, оскільки геополітична альтернатива у вигляді чергового союзу з Росією представляє серйозну загрозу державному суверенітету її союзників. Прагнення вирішити карабаський конфлікт на свою користь стало вирішальним фактором розвороту зовнішньополітичного курсу Азербайджану в напрямі інтеграції з Туреччиною, не ілюзорної, як у випадку з ЄС, а реальної дієвої співпраці і вирішення поставлених стратегічних завдань. Допомога Туреччини в протистоянні з Вірменією якісно відрізняється від імпотентних заяв Мінської групи ОБСЄ, яка за 25 років діяльності не спромоглася на жодні дієві кроки для вирішення конфлікту, окрім «глибоких стурбованостей».

Події 2020 року свідчать про тісне зближення позицій Азербайджану та Туреччини як у політичній і військовій співпраці щодо повернення Нагірного Карабаху, так і в питаннях економічних пріоритетів, коли можна практично наживо спостерігати, як Азербайджан витісняє російський газ на внутрішньому турецькому ринку. Так само активно Туреччина співпрацює ще з однією жертвою російської агресії – Грузією. Економічна активність турецьких інвесторів в Грузії, особливо в Аджарії, свідчить про наростання регіональних інтеграційних процесів на Південному Кавказі, а також дедалі більшу активність Туреччини в регіоні. А це вчергове засвідчує, що реальна співпраця і силове вирішення конфліктів є набагато серйознішим геополітичним інструментом, ніж декларації і розмови про принципи та демократичні цінності.

Висновки. Цивілізаційний вибір і перебіг інтеграційних процесів на Південному Кавказі й донині перебувають під впливом і серйозним тиском з боку Російської Федерації, яка вважає усі держави колишнього СРСР традиційною зоною виключних російських інтересів.

Значний вплив на інтеграційні процеси і їх перспективи на Південному Кавказі мають військові та етнічні конфлікти, у які виявилися втягнуті держави регіону на початку 1990-х рр. Ці протистояння, які тривають вже понад 30 років, є не лише механізмом протидії неросійським інтеграційним намірам Азербайджану, Вірменії та Грузії, але й є інструментом, за допомогою якого Росія перешкоджає проектам Заходу утвердитися в регіоні.

На першому етапі становлення державності в країнах Південного Кавказу і пошуку ними нових цивілізаційних орієнтирів, їх інтеграційні вектори були спрямовані в бік Росії і колишніх союзних республік (приєднання до СНД), але згодом вони поступово почали переорієнтовуватися на США і ЄС.

У цілому держави Південного Кавказу нині ще перебувають у процесі пошуку місця у сучасній системі міжнародних відносин, яка зазнала серйозних змін внаслідок спроб Росії вчергове просувати свій імперський проект на пострадянському просторі. Питання позбавлення державами Південного Кавказу від геополітичної залежності від Росії стоїть на порядку денному у Вірменії, Грузії та Азербайджані.

Намагання дотримуватися принципу багатовекторності у зовнішній політиці свідчить про очевидне побоювання держав регіону втратити свою набуту внаслідок розпаду СРСР незалежність. Багатовікова залежність від більш потужних геополітичних гравців обумовлює те, що держави Південного Кавказу з обережністю підходять до своїх інтеграційних перспектив і не роблять остаточного вибору на користь того чи іншого проекту з існуючих численних альтернатив.

Азербайджан не спромігся визначитися із остаточним вектором своєї зовнішньої політики на користь основних геополітичних партнерів – США чи РФ. З одного боку Алієв-молодший не зацікавлений у демократизації суспільно-політичного життя, адже це несе загрозу чинному авторитарному

режиму, створеному його батьком. З цієї точки зору для Баку взаємини з Москвою більш вигідні, адже РФ не акцентує увагу на недемократичності політичного режиму в Азербайджані. З іншого боку, ні для кого не є таємницею, що Москва не зацікавлена в остаточному вирішенні Карабаського конфлікту, який для неї є зручним інструментом, завдяки якому вона має серйозний вплив на його учасників, не випускаючи їх з орбіти власних геополітичних інтересів. Навіть поразку Вірменії у другій карабаській війні Росія змогла використати у власних інтересах шляхом розміщення миротворців на ще підконтрольній Вірменії частині Нагірного Карабаху.

Закономірною особливістю інтеграційних процесів на Південному Кавказі нині є зростання турецького впливу. Головним мотивом зближення з Туреччиною у економічному та військовому планах Азербайджану є етнічна спорідненість, фактор ісламу як спільної релігії та спільні інтереси в логістиці, енергетичній сфері та розширенні міжнародного впливу обох держав. Як наслідок маємо успіх воєнної кампанії вересня-листопада 2020 р., коли спільними зусиллями Азербайджану та Туреччини було завдано військової поразки Вірменії і повернуто більшу частину втрачених у 90-х рр. XX ст. територій. Зважаючи на активну боротьбу на ринку нафти і газу, газо- і нафтопроводів співпраця Азербайджану та Туреччини має тенденцію до стрімкого зростання, а, відповідно, до зростання впливу обох держав на глобальні цивілізаційні процеси.

Так само активно Туреччина співпрацює із Грузією. Інтеграція з Туреччиною на прикладі Азербайджану показує переваги хоча б у питанні військової співпраці і повернення втрачених у 90-х рр. XX ст. територій, що для Грузії є актуальним, зважаючи на проблему Абхазії та Південної Осетії, які вийшли з-під контролю Тбілісі за безпосереднього втручання Росії. Туреччина наочно продемонструвала спосіб вирішення конфліктів на пострадянському просторі восени 2020 року і потенційне повернення втрачених територій є переконливим аргументом на користь інтеграції з Туреччиною.

Це, звісно, не стосується Вірменії, яка історично вороже налаштована до Туреччини ще з подій 1915 року, є агресором по відношенню до Азербайджану у конфлікті за Нагірний Карабах. Її ставка на Росію виявилася фантомом, ілюзії остаточно розвіялися після поразки у другій карабаській війні. Відтак Вірменія перебуває у найважчому становищі серед держав Південного Кавказу. Її інтеграційні перспективи перебувають у прямій залежності від вирішення питання уникнення остаточної поразки у конфлікті з Азербайджаном, що може взагалі поставити питання про існування вірменської держави. Неминучість продовження війни з Азербайджаном і неможливість ефективно протидіяти азербайджансько-турецькому військовому альянсу змушує Вірменію шукати ефективної допомоги нових союзників, оскільки, як виявилось, ні Росія, ні ОДКБ не здатні захистити Вірменію від вмотивованих претензій її сусідів по регіону.

Список використаних джерел та літератури

1. Богатуров А. Глобальные аспекты влияния США в XXI в. URL: <http://www.obraforum.ru/pdf/bogaturov-US-civ-Nov2007.pdf>
2. Гвоздков С. Пострадянські держави в зовнішній політиці США за часів президентства Дж. У. Буша. *Етнічна історія народів Європи*. 2015. Вип. 47. С. 112-116.
3. Гончар Ю.Б. Еволюція політики США щодо інтеграційних процесів у Західній Європі (кінець 80-х - 90-ті роки): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02. К., 1997. 24 с.
4. Бжезинский З. Великая шахматная доска: господство Америки и его геостратегические императивы. М.: Международные отношения, 1998. 255 с.
5. Дудко І. Національні інтереси США у постбіполярному світі. К.: КНЕУ, 2003. 208 с.
6. Демури́н М. В. Россия и страны СНГ. Цивилизационный вызов. Что делать России с осколками бывшего СССР. *Политический класс*. 2007. № 12. С. 16-27.
7. Журавлев В. Глобализация: вызовы истории и ответы теории. *Глобализация и гуманитарное знание*. 2004. № 1. С. 43-46.
8. Затулин К. Выбор Армении в пользу ассоциации с ЕС означает определенный цивилизационный выбор. URL: <http://www.tert.am/ru/news/2013/07/14/zatulyn/1486226>
9. Лапин Н. Фундаментальные ценности цивилизационного выбора в XXI столетии. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1137
10. Романюк О. Моделі посткомуністичних трансформацій. *Політичний менеджмент*. 2006. № 3. С. 35-50.
11. Мехтієв Р. Горіс – 2010: Сезон театру абсурду. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 80 с.
12. Искаков И. Политическая конкуренция и консолидация в процессе евразийской интеграции. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. 2014. Вып. 12. С. 164-171.
13. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
14. Принцип непорушності державних кордонів. URL: https://pidru4niki.com/1377030149456/pravo/printsip_neporushnosti_derzhavnih_kordoniv
15. Геополітичний вузол Південного Кавказу. Європейська та євразійська парадигми інтеграції як фактор трансформації пострадянського простору: монографія. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. С. 180-196.
16. В Грузии ратифицировали соглашение о свободной торговле с Китаем. URL: <https://www.nesgrorgia.ge/v-gruzii-ratifitsirovali-soglashenie-o-svobodnoj-torgovle-s-kitaem/>
17. Вірменія підписала угоду про партнерство з ЄС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28875370.html>

References

1. Bohaturov, A. *Hlobalniye aspekty vliyaniya SShA v XXI v.* [Global aspects of US influence in XXI ct.]. [Online]. Available from: <http://www.obraforum.ru/pdf/bogaturov-US-civ-Nov2007.pdf> [In Russian].
2. Hvozdkov, S. (2015). *Postradianski derzhavy v zovnishnii politysi SShA za chasiv prezydentstva Dzh. W. Busha* [Post-Soviet states in foreign policy of USA during the presidency of J.W. Bush]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy* [Ethnic history of the peoples of Europe], 47, pp. 112-116. [In Ukrainian].
3. Honchar, Yu.B. (1997). *Evoliutsiia polityky SShA shchodo intehratsiinykh protsesiv u Zakhidnii Yevropi (kinets 80-kh – 90-ti roky)* [The evolution of US policy on integration processes in Western Europe (late 80's – 90's)]: abstr. dis. cand. of hist. sciences: 07.00.02. Kyiv. [In Ukrainian].

4. Bzheziynskiy, Z. (1998). *Velikaya shakhmatnaya doska: hospodstvo Ameriki i yeho heostrategicheskiye imperativy* [The Grand Chessboard: American Dominance and Its Geostrategic Imperatives]. Moskva: International relations. [In Russian].
5. Dudko, I. (2003). *Natsionalni interesy SShA u postbipoliarnomu sviti* [US national interests in the post-bipolar world]. Kyiv: KNEU. [In Ukrainian].
6. Demurin, M.V. (2007). Rossiya i strany SNG. Tsivilizatsionnyi vyzov. Chto delat Rossii s oskolkami byvsheho SSSR [Russia and the CIS countries. Civilization challenge. What has to do Russia with the fragments of the former USSR]. *Politicheskii klass* [Political class], 12, pp. 16-27. [In Russian].
7. Zhuravliov, V. (2004). Hlobalyzatsia: vyzovy istorii i otvety teorii [Globalization: Challenges to history and answers to theory]. Hlobalizatsia i humanitarnoye znaniye [Globalization and humanitarian knowledge], 1, pp. 43-46. [In Russian].
8. Zatulin, K. *Vybor Armenii v polzu assotsiatsii s ES oznachayet opredelennyi tsivilizatsionnyi vybor* [Armenia's choice in favor of association with the EU means a certain civilizational choice]. [Online]. Available from: <https://www.tert.am/ru/news/2013/07/14/zatulin/1486226> [In Russian].
9. Lapin, N. *Fundamentalniye tsennosti tsivilizatsionnogo vybora v XXI stoletii* [Fundamental values of civilization choice in the 21st century]. [Online]. Available from: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1137 [In Russian].
10. Romaniuk, O. (2006). Modeli postkomunistychnykh transformatsii [Models of post-communist transformations]. *Politychnyi menedzhment* [Political management], 3, pp. 35-50. [In Ukrainian].
11. Mekhtiev, R. (2012). *Horis – 2010: Sezon teatru absurdu* [Horis-2010: Season of absurd theatre]. Kyiv: Dmitry Burago publishing house. [In Ukrainian].
12. Isakov, I. (2014). Politicheskaya konkurentsia i konsolidatsia v protsesse evraziyskoi intehtratsii [Political competition and consolidation in the process of Eurasian integration]. *Vestnik Baltiiskoho federalnogo universiteta im. E. Kanta* [Bulletin of the I. Kant Baltic Federal University], 12, pp. 164-171. [In Russian].
13. *Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii i Statut Mizhnarodnogo Sudu* [Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice]. [Online]. Available from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text [In Ukrainian].
14. *Pryntsyp neporushnosti derzhavnykh kordoniv* [The principle of inviolability of state borders]. [Online]. Available from: https://pidru4niki.com/1377030149456/pravo/printsip_neporushnosti_derzhavnih_kordoniv [In Ukrainian].
15. Heopolitychnyi vuzol Pivdennoho Kavkazu (2020). [Geopolitical node of the South Caucasus]. *Yevropeiska ta yevraziyska paradyhmy intehtratsii yak faktor transformatsii postradianskoho prostoru: monohrafiia* [European and Eurasian paradigms of integration as a factor in the transformation of the post-Soviet space: a monograph]. Kyiv: DU "Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy", pp. 180-196. [In Ukrainian].
16. *V Gruzii ratifitsirovali sohlashenie o svobodnoi torhovle s Kitaem* [Georgia ratified free trade agreement with China]. [Online]. Available from: <https://www.nesgrorgia.ge/v-gruzii-ratifitsirovali-soglashenie-o-svobodnoj-torgovle-s-kitaem/> [In Russian].
17. *Virmeniiia pidpysala uhodu pro partnerstvo z YeS* [Armenia has signed a partnership agreement with the EU]. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28875370.html> [In Ukrainian].

Ткаченко И.В. Интеграционные процессы в государствах Южного Кавказа и влияние военных конфликтов на их ход в постсоветское время.

Исследование касается рассмотрения ключевых аспектов интеграционных процессов, происходящих в государствах Южного Кавказа после распада СССР, прежде всего военных конфликтов, ставших следствием несбалансированной этнической политики бывшей

метрополії. І саме вони в значительній мірі обуславлюють ход і напрямлення інтеграційної політики Азербайджана, Armeniї і Грузії. Методологія роботи заключається в примененні сравнительно-історического і проблемно-ізыскательского метода ісследования в сочетании с критическим анализом ісследований, касающихся процесса постсоветской трансформації Южного Кавказа. Научная новизна ісследования заключається в расширенні научного понимания особенностей существования новых независимых государств Южного Кавказа, определении степени влияния военных конфликтов на интеграційные перспективы стран региона. Анализ ісследований, публикацій в СМИ, выступления и заявлений лидеров государств позволяет определить, каким образом конфликт за Нагорный Карабах, российско-грузинские противостояния в Абхазии и Южной Осетии отражаются на внешнеполитическом курсе и поиске союзников для их разрешения.

Установлено, что ход интеграційных процессов на Южном Кавказе до сих пор находится под влиянием и серьезным давлением со стороны Российской Федерации, активно препятствующей интеграційным намерениям стран региона. Поиск своего места в новых реалиях эпохи независимости стал причиной такого явления как многовекторность внешней политики. Вместе с тем, очевидно, что в результате военных конфликтов вектор интеграції Грузии направлен на вступление государства в НАТО как гаранта безопасности от неимперской агрессии России. Армения как агрессор в карабахском конфликте избрала в целом пророссийский вектор интеграції, а Азербайджан сосредоточился на альянсе с Турцией.

Ключевые слова: распад СССР, Европейский Союз, НАТО, военные конфликты, война за Карабах, интеграційные процессы на Южном Кавказе.

Tkachenko I. Integration Processes in the States of the South Caucasus and the Impact of Military Conflicts on their Course in Post-Soviet time.

The study examines the key aspects of the integration processes taking place in the states of the South Caucasus after the collapse of the USSR, primarily military conflicts as a result of the unbalanced ethnic policy of the former metropolis. And it is they that largely determine the course and direction of the integration policy of Azerbaijan, Armenia and Georgia. The methodology of the work is in the use of a comparative-historical and problem-research method of research combined with a critical analysis of researches related to the process of the post-Soviet transformation of the South Caucasus. The scientific novelty of the research lies in expanding the scientific understanding of the peculiarities of the existence of the newly independent states of the South Caucasus, determining the degree of influence of military conflicts on the integration prospects of the countries of the region. Analysis of studies, publications in the media, speeches and statements of the leaders of states allows us to determine how the conflict over Nagorno-Karabakh, the Russian-Georgian confrontations in Abkhazia and South Ossetia are reflected in the foreign policy course and the search for allies to resolve them.

It has been established that the course of integration processes in the South Caucasus is still under the influence and serious pressure from the Russian Federation, which actively hinders the integration intentions of the countries of the region. The search for its place in the new realities of the era of independence has become the reason for such a phenomenon as a multi-vector foreign policy. At the same time, it is obvious that as a result of military conflicts, the vector of Georgia's integration is aimed at the state's entry into NATO as a guarantor of security against Russia's neo-imperial aggression. Armenia, as an aggressor in the Karabakh conflict, chose a generally pro-Russian integration vector, while Azerbaijan focused on an alliance with Turkey.

Keywords: collapse of the USSR, European Union, NATO, military conflicts, war for the Karabakh, integration processes in the South Caucasus.